

CAROL GILLIGAN'IN *KADININ FARKLI SESİ* ADLI ESERİ ÜZERİNE

Zeynep TEK*

Geliş Tarihi: Mayıs, 2017

Kabul Tarihi: Temmuz, 2017

Dünyaca ünlü feminist psikologlardan Carol Gilligan'ın kadın çalışmaları alanındaki *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* adlı başucu eseri *Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi* ismiyle birkaç ay önce tercüme edilerek yayın hayatımıza kazandırıldı. Psikoloji ve kadın çalışmaları alanında çalışmalarını sürdüren Duygu Dinçer ve çalışma arkadaşları Fulden Arısan ve Merve Elma'nın titizlikle hazırladıkları eser, Pinhan Yayıncılığının psikoloji serisinde yerini buldu.

Doktorasını Harvard Üniversitesinde toplumsal psikoloji alanında yapan Gilligan, feminist psikoloji, etik ilişkiler, özne-nesne ilişkileri alanındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Kadın sesinin özelliğini ve görünürlüğünü tüm çevrelerce belirgin kılan, on altı dile çevrilen ve otuz yılda yedi yüz elli bin adet satılan *Kadının Farklı Sesi* adlı eserinin Türkçeye kazandırılması psikoloji, psikolojik danışma, kadın çalışmaları, siyaset bilimi, teoloji, sosyoloji ve edebiyat başta olmak üzere birçok alanın literatürüne önemli bir katkı sağladı. Bu zamana kadar Türkçe yayımlarda ağırlıklı olarak ikincil, üçüncül kaynaklara başvurulmak suretiyle atıfta bulunulan kitap, bu çeviri çalışması sonucunda Türk okurlarıyla bir bütün olarak buluştu. Bu buluşma, çevirmenlerin aradan çekildiği ve okurların Gilligan'la âdeta baş başa sohbet eder gibi aracısız bir ilişki içindeymiş hissiyle sayfaları arasında gezindiği bir biçimde gerçekleşti. Çalışmanın psikoloji tarihini değiştiren bir eser olduğu hatırlandığında dilimize kazandırılmasındaki emeğin yeri / değeri daha iyi anlaşılabilir. Kadın çalışmalarının psikolojideki yansımaları olan eser, psikolojideki erkek egemen yapının güçlü kabuklarını kırarken kadının nasıl ikinci planda bırakıldığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Çalışma; Erkeğin Yaşam Döngüsünde Kadının Yeri, İlişki İmgeleri, Kendilik Kavramları ve Ahlak, Kriz ve Geçiş, Kadın Hakları ve Kadınların Yargısı, Olgunluk Tasavvurları olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Kitabın başında yer alan Okurlara

* Arş. Gör.; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zeyneptekakademi@gmail.com.

Mektup, Teşekkür ve Giriş, Gilligan'ın kitabı yazım sürecine ve yayımlandıktan sonraki akislere, eserin kadın çalışmaları ve psikoloji tarihindeki yerine ışık tutmaktadır. 1993'te yazılan Okurlara Mektup; kadın sesinin bastırılmasının ya da talep edilen şekilde ve düzeyde "kişisellikten uzak bir" (s. 11) biçim almasının nedenlerini irdelemektedir. Çünkü Gilligan'a göre; "(...) seslerini sınırlandıran kadınların çoğu, bilerek ya da bilmeyerek erkek sesinin egemen olduğu ve temelleri kadınlardan kopuk bir biçimde tesis edilmiş olan bir yaşam düzenini devam ettirmektedir." (s. 11). Yazarın bu anlamda temel soruları; sesler ve ilişkiler hakkındadır. Özellikle erkek yaşantılarının nasıl da tüm bir insanlık deneyimini temsil eder hâle geldiği ve kadın yaşantılarının nasıl da onlarca yıldır üstü örtülü kaldığı çalışmanın ana odağı olarak dikkat çekmektedir (s. 14).

Feminist teorisyenin, ilgili tespit ve bulgularına geçmeden 'ses'in anlam alanı üzerinde durması çalışmanın içeriğini anlamak bakımından önemlidir. Gilligan ses ile insan sesini kastettiğini belirtmektedir. Ona göre; "Bir sese sahip olmak, insan olmaktır. Söyleyecek bir şeyinin olması ise kişi olmak demektir." (s. 19-20). "İnsan sesi, hem doğal hem de kültürelidir. O; nefes ve sestem, sözcüklerden, ritimden ve dilden meydana gelir. Ve ses; iç dünya ile dış dünyayı birbirine bağlayan güçlü bir psikolojik enstrüman ve kanaldır." (s. 20). Dolayısıyla; "Seslerinden vazgeçmek, ilişkiden vazgeçmektir ve aynı zamanda seçim yapmanın beraberinde getirdiği her şeyden vazgeçmektir." (s. 21). Başka bir deyişle kişinin bir sesinin olmaması ya da içinden yükselen sesi ısrarla bastırması, esasen özgürlüğünden feragat etmesi demektir. Zira kişinin sürekli olarak başkasının sesini merkezine yerleştirmesi, zamanla kendi sesini duyamayacak duruma düşmesine neden olabilmektedir.

Gilligan'ın çalışması, yeni bir kadın psikolojisi anlayışının merkeze alındığını göstermektedir. Ona göre; "Kız çocuklarının ve kadınların anlaşıldığı ve iştirildiği yeni bir psikolojik kuram, kaçınılmaz bir şekilde, kadın yaşantılarını devamlı olarak gölgede bırakan ataerkil düzene bir meydan okumadır." (s. 30-31). Bu amaçla yola çıkan *Kadının Farklı Sesi*, "ilişkilerle ilgili farklı düşünme biçimlerini ve bu düşünme biçimlerinin hem psikoloji ve edebiyat metinleri hem de [Gilligan'ın] kendi araştırma verilerindeki kadın ve erkek sesleriyle bağlantılarını kâğıda dökmektedir." (s. 41).

"Çalışmanın Erkeğin Yaşam Döngüsünde Kadının Yeri ve İlişki İmgeleri" adlı ilk iki bölümünde; ilişki, bireyleşme ve kimlik konularına odaklanılmakta, kadın ve erkeklerin özellikle bağlanma konusundaki farklı deneyimlerine dikkat çekilmektedir. Gilligan'a göre; oğlan çocukları ve erkekler için ayrışma ve bireyleşme kritik bir biçimde cinsel kimliğe bağlıdır. Çünkü anneden ayrışma, maskülenliğin gelişiminde asli bir unsurdur. Kız çocukları ve kadınlar içinse feminenlik ya da feminen kimlik ile ilgili meseleler, anneden başarılı bir şekilde

ayrışmaya ya da bireyleşmede ilerleme kaydetmeye bağlı değildir. Maskülenlik, ayrışma ile tanımlanırken feminenlik, bağlanma ile tanımlandığından eril cinsel kimlik yakınlığın, dişil cinsel kimlik ise ayrışmanın tehdidi altındadır. Bu yüzden eriller, ilişkilerle ilgili güçlük yaşarken dişiller, bireyleşme ile ilgili problemler yaşamaktadır (s. 52). Kimlik ve yakınlık üzerindeki araştırmalara yer veren Gilligan, kadınların kendilerini başkalarıyla kurdukları ilişkiler aracılığıyla, onlar tarafından anlaşıldıkları gibi tanımladıkları tespitinde bulunmaktadır (s. 58-59).

Gilligan, kadınların bakım etiğinde erkeklerden ayrılan yönlerini, Virginia Woolf'un kadınlarda eleştirdiği itaatkârlık ve kafa karışıklığının aynı zamanda kadınların güçlü değerlerinden kaynaklandığını belirterek ifade etmektedir. Buna göre kadınların itaatkârlığının sebebi yalnızca toplumsal açıdan ikincil konumda olmalarından kaynaklanmaz; bu durum, ahlaki kaygıların içeriğiyle de ilgilidir. Başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı olma ve onlara karşı bakım sorumluluğu, kadınları kendi seslerinden farklı seslere katılmaya ve yaptıkları yargılamalarda başkalarının bakış açılarına yer vermeye sevk etmektedir. Bu yüzden kadınların, kendini bariz bir dağılma ve yargı karmaşası olarak dışa vuran ahlaki zayıflıkları, ilişki ve sorumluluk konusuna duydukları kaygının ağır basmasından, yani onların ahlaki açıdan güçlü yanlarından ayrı tutulamaz. Yargıda bulunma isteksizliği, bazen bakım vermenin bazen de kadınların gelişim psikolojisinin içine kadar işleyen, başkalarının iyiliğini düşünme hâlinin işareti olabilir ve doğası gereği problemlili olduğu düşünülen şeylerden sorumludur (s. 64).

“Kendilik Kavramları ve Ahlak” adlı bölümde kadınlar için ahlakın ne anlama geldiği sorgulanmış, ahlaki kararın sorumluluğunu üstlenme(me)nin arkasındaki nedenler irdelenmiştir. Bağımsız kişiliğin ve kendiliğin oluşmasında ciddi bir engel olan sürekli fedakârlığın ve feragatin olumsuz neticeleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde de görüldüğü üzere çalışmanın özgün taraflarından biri ilişkilerdeki farklı deneyimlerin sadece psikolojik verilerden yola çıkılarak örneklendirilmemesi, aynı zamanda edebî metinlere başvurulmasıdır. Örneğin, ahlak meselesinin ele alındığı bu bölümde Gilligan, George Eliot'ın *The Mill on the Floss* [*Kıyadaki Değirmen*] hikâyesine yer vermiştir. Buna göre hikâye kişisi Maggie Tulliver, gizlice sürdürdüğü ilişkinin ortaya çıkması nedeniyle kendisine yöneltilen suçlamalarda erkek kardeşinin ahlaki yargısını kabul ederken bir yandan da kendi üstünlüğünü kanıtlayan bir dizi farklı standart ileri sürmüştür. “Eğer ki hata yaparsanız, eğer ki son derece yanlış bir şey yaparsanız, bu durumun size getireceği acı için üzüntü duyarım ancak bunun için cezalandırılmanızı asla istemem.” (s. 135-136) diyen Tulliver'in bu karşılığını / karşı gelişini Gilligan şöyle değerlendirmektedir:

Maggie'nin protestosu, cinsiyetler arasındaki farklılıklar gözetilerek ileri sürülen birçok kalıpyargının altında yatan, düşünme ve hissetme, adalet ve merhamet arasındaki asırlık ayrımın, anlamlı bir şekilde ortaya konmasıdır. Ancak bir başka noktadan değerlendirildiğinde onun protestosu, önceki bir kaçınmanın yerini alan bir yüzleşme anına işaret eder. Bu yüzleşme yargılamanın iki türünü, ahlaki alanın iki farklı yapısını ortaya çıkarır. Biri geleneksel olarak maskülenlik ve toplumsal gücün umumi dünyası ile; bir diğeri ise feminenlik ve ev içi aktarımın mahremiyeti ile ilişkilendirilir. Bu iki bakış açısının gelişimsel düzenlenişi, maskülenliği feminenlikten daha yeterli görür; ve dolayısıyla birey yetişkinliğe doğru yol aldıkça feminenliğin yerine maskülenliği koyar. Bununla birlikte, bu yargılama biçiminin uzlaşması belirgin değildir (s. 136).

Kendilik ve ahlaki olan arasındaki çatışma feminen sesin alçalıp yükselmesine neden olabilir. Gilligan; bu anlamda toplumsal algının altta yatan yüzleri konusunda bizleri düşündürür. Ona göre “Kötü (addedilen) kadın”, kendini aldatmaya ve kendine ihanet etmeye zorlayan bağılıklarından vazgeçerken ya da onları reddederken; “iyi (addedilen) kadın”, bahaneler uydurup hak iddiasını maskeler, başkalarının ihtiyaçlarını karşıladığı iddiasıyla sorumluluğunu yadsır. İşte feminen sesin, kendiliği yeniden talep etme ve ahlaki bir problemi kimsenin zarar görmeyeceği bir şekilde çözme konusunda çırpındığı -merhamet ve özerklik, erdem ve güç arasındaki çatışma- ikilem bu şekildedir (s. 138-139). Peki! Feminen sesin sürekli olarak “uzlaşımsal” bir sese dönüşmesinin ve “kendiliği, başkalarını koruma ve onlara bakma yetisi temelinde tanımla”masının (s. 150) neden olabileceği sonuçlar nelerdir? Sürekli olarak başkaları için duyulan kaygı ve bu amaçla gösterilen özen, kendi sesini duyulmayacak hatta unutturacak bir noktaya gelmişse bunun ontolojik ve etik açıdan sorgulanması gereken tarafları nelerdir? Ses, karar, sorumluluk ve sorgulamak arasındaki ilişki üzerinde duran Gilligan’a göre;

Kadın, kendi sesini başkalarının seslerinden ayırttığı anda, kendisine karşı sorumluluk duyarken aynı zamanda başkalarına karşı da sorumluluk duymanın, dolayısıyla incitmek ve bakım arasındaki uyumsuzluğun giderilmesinin mümkün olup olmadığını sorgular. Böylesi bir sorumluluğun uygulanması, ilk talebi dürüstlük olan yeni tür bir yargıyı gerektirir. Kişinin kendisinden sorumlu olabilmesi için önce yaptığı şeyi kabullenmesi gerekir. Eylem ahlaki başkalarının gözündeki görünüşü üzerine değil, niyetin ve sonuçların gerçeklikleri bağlamında değerlendirildiğinde, yargı kıstası dolayısıyla iyi olandan doğru olana kayar (s. 155).

Bu bölümde kimliğin oluşumunda yakınlık ve ayrışma kavramlarının yeri ve önemi daha iyi anlaşılacaktır. İki cinsiyetin gelişimsel farklılığındaki iki ayrı tutumun etkisi şöyle anlatılmaktadır:

Kadınlarla yapılan röportajlarda tekrarlayan bir şekilde ortaya çıkan ahlaki buyruk bir bakım emridir; bu dünyanın “gerçek ve fark edilebilir sorunlarının” farkına varma ve bunu azaltma sorumluluğudur. Erkekler için ahlaki buyruk daha çok başkalarının haklarına saygı göstermek ve böylece yaşam hakkına ve kendini gerçekleştirilmeye müdahaleden korunmaktır. Erkekler başkalarına karşı sorumluluğu öncelikle başkalarının işlerine karışmama anlamında olumsuz yönde algılarken kadınların bakım vurgusu ilk etapta kendini korumaya yönelik olmaktan çok kendini eleştirmeye

yöneliktir. İki cinsiyet için de gelişim bu nedenle bu iki ayrı bakışın tamamlayıcılığının keşfi yoluyla hakların ve sorumlulukların bir bütünleşmesine yol açacakmış gibi görünür. Kadınlar için hak ve sorumlulukların bütünleşmesi, ilişkilerin psikolojik mantığını anlama yoluyla gerçekleşir. Bu anlayış, bütün insanların bakıma ihtiyacı olduğunu göstererek, kendini eleştiren bir ahlakın kendini yıkıcı potansiyelini azaltır. Erkek için, bakım ediminde daha aktif bir sorumluluk almaya ihtiyaç olduğunun deneyim yoluyla kabul edilmesi, başkasının işine karışmama ahlakının potansiyel umursamazlığını düzeltir ve dikkati, mantıktan seçimlerin sonucuna kaydırır. (s. 178-179)

Üçüncü bölümde kürtaj sürecindeki kadınların psikolojisi üzerinde de durulmaktadır. Gilligan'a göre; "Kürtaj araştırması kadınların ahlaki alanı inşa ederken sorumluluk ve bakımı merkeze koyduklarını, kadınların kendilik kavrayışları ve ahlak kavramları arasındaki sıkı bağı" (s. 186) göstermektedir. "Kadınlar açısından gelişimsel bir ilerlemenin başlangıcı -yeni bir sorumluluk tavrı ve gerçek bir yüzleşme- anlamına" (s. 197) gelen kürtaj kararı sürecine dair birçok tecrübeye yer veren Gilligan; "klinik bir kriz" in nasıl "gelişimsel krize" (s. 198) zemin hazırladığını gözler önüne sermiştir. Böylelikle "ahlak ve hakikat hakemi olan iç ses" in "dış sesin yerini al"dığı durumda kişiyi "başkalarının boyunduruğundan kurtar"dığı, ona aynı zamanda "yargı ve seçim sorumluluğu" verdiği anlaşılmaktadır (s. 203).

Kriz ve Geçiş adlı dördüncü bölümde Gilligan, krizlerin, kişilerin kendilik algısında ve ahlaki yargısında nasıl rol oynadığını göstermektedir. Krizler; edebî metinlerdeki ahlaki gerilimleri ve bireyleşme süreçlerini anlamak bakımından da önemlidir. Psikolojideki gelişim kuramlarının özellikle kadın merkezli çalışmaların bu bağlamda kullanılmasının, edebiyatın esas öznesi olan insanı daha yakından anlamada faydası yadsınamazdır. Anlatılarda kadınların yapıp etmelerini bakım etiği açısından ele alma, ahlaki gelişimde kadın ile erkek arasındaki farkları anlatı düzleminde yorumlama ve Gilligan'ın edebî metinler üzerinde tahlil ettiği gibi "kadın haklarının ahlaki yargıları üzerinde etkisini gösteren tarihi bir çerçeve"yi (s. 220) incelemede disiplinler arası çalışmanın faydası açıktır. Örnek olarak Gilligan'ın şu tespitinin Türk edebiyatı üzerinde tahkik edilmesi ne kadar da verimli sonuçlara imkân hazırlayabilir. Ona göre "kadın haklarındaki değişim kadınların ahlaki yargılarını da değiştirmiştir; ahlaki olanın sadece başkalarını değil kendini de gözetmek olduğunu dikkate almayı sağlayarak hoşgörüyü adaletle çeşnilendirmiştir." (s. 245). Türkiye'de kadın haklarının kadınların ahlaki yargısına etkisi ve bakım etiğinde sorumluluk, kendini feda etme, bağlanma gibi sosyolojik ve psikolojik durumların edebiyat yapıtları üzerinden görünür olma biçimlerine tanıklık etmek, muhakkak ki ciddi araştırma verilerine zemin hazırlayacak bir inceleme alanıdır. Bu anlamda kitabın beşinci bölümü olan ve tarihsel süreçte kadınların kazandığı haklar ölçüsünde değişen ahlaki yargıların irdelendiği Kadın Hakları ve Kadınların Yargısı adlı bölüme başvurulabilir.

Kitapta bulunan en ilgi çekici çalışmalardan biri de son bölüm olan Olgunluk Tasavvurları'dır. Yazar, bağlanma ve ayrışma kavramları üzerinden olgunluk süreçlerini incelemiştir. Bu bölümde özellikle kadın gelişimiyle ilgili olarak kimlik ve yakınlığın nasıl iç içe geçtiğini gösteren tarifler dikkat çekicidir. Kadınlardan kendilerini tanımlaması istendiğinde tümü bir ilişkiyi tarif etmiştir. Kimliklerini; “geleceğin annesi, şimdinin eşi, edinilmiş bir evlat ya da eski sevgili gibi, bağ kurdukları bir ilişki üzerinden tanımlamışlardır. Benzer biçimde, kendilerini değerlendirişlerindeki ahlaki ölçütler bakım etiği, sorumluluk, özen gibi ilişkiye dair ölçütlerdir.”. Güçlü oldukları noktaları bağlanabilme kapasiteleri ile ölçen bu çok başarılı kadınların, kendilerini tanımlarken akademik ya da mesleki üstünlüklerinden bahsetmemesi düşündürücüdür (s. 258). Bütün kadınların açıklamalarında kimlik, ilişki bağlamında tanımlanıp sorumluluk ve bakım ölçütleriyle değerlendirilirken erkekler için kimlik daha kesin, daha doğrudan, daha belirgin ve köşelidir (s. 258-259). Erkekler kendiliğin dünyasını tanımlarken bazen insanları ve derin ilişkilerini dâhil etseler de ne belli bir kişi ya da ilişkiden doğrudan bahsetmiş ne de kendilik tanımlarının bağlamında görülen ilişki edimlerinden. Kadınların bağlanmaya dair sözcüklerinin yerini onlarda “zeki”, “mantıklı”, “yaratıcı”, “dürüst”, hatta bazen “kibirli” ve “ukala” gibi ayrışmayla ilgili sıfatlar almıştır. Yani erkek “ben”, “hakiki bağlardan”, “derin duygular”dan bahsetse ya da bunları arzulasa bile ayrışma ile tanımlanmaktadır (s. 259). Gilligan’a göre; “erkeklerin kendilerini tarif edişinde, başkalarıyla ilişki içinde olmak, kimliğin ortaya çıkarılması anlamına gelmez; bu daha ziyade kimliğin bir özelliğidir. Bireysel kazanım, bağlanmayla değil eril hayal gücüyle edinilir.” (s. 262).

İki cinsiyet için farklı yaklaşımlar; iki farklı ahlaki ideolojiyi ortaya çıkartmaktadır. “Ayrışma, hak etiği tarafından meşrulaştırılırken bağlanma, bakım etiği ile desteklenir.” Gilligan’a göre; hak ahlakı, eşitlik ilkesine dayandırılır ve adalet anlayışının merkezine konur, sorumluluk etiği ise hakkaniyet kavramına, ihtiyaçlardaki farklılıkların kabulüne dayanır. Hak etiği eşit derecedeki saygının, başkası ile kendinin talepleri arasındaki dengeyi kurmanın beyanı iken, sorumluluk etiği şefkat ve bakıma önem veren bir anlayışla ilgilidir. Yani çocukluk ile yetişkinlik arasında geçen zamanı belirleyen kimlik ve yakınlık kutupları, birbirinin tamamlayıcısı olan iki farklı ahlakla ifade edilir ki bu aynı zamanda olgunluğun keşfi anlamına gelmektedir (s 264). Dolayısıyla kadınların kimlik kazanımında bağlanma ve ilişkilerin önemini fark ettiren çalışma, erkekler için de ayrışma ve mesafenin rolüne dikkat çekmektedir. Çünkü “kadınların bütünlük anlayışı bakım etiği ile örüldüğünden, kendilerini kadın olarak görmeleri [kendilerini] yakın bir ilişki içinde görmeleri anlamına gel”mektedir (s. 273). “Yetişkinliğin temsilinde kadın ve erkeklerin farklı bakış açıları olduğu”nu gösteren çalışma böylelikle “kadın ve erkeklerin farklı diller kullandığını” ortaya koymaktadır (s. 275).

Birçok temel meseleyi derinlikle ve titizlikle ele alan *Kadının Farklı Sesi*'nin Türkiye'de başta kadın çalışmaları ve psikoloji araştırmaları olmak üzere özellikle feminal söylemi merkezine alan edebiyat incelemelerinde bir başvuru kaynağı olacağı şüphesizdir. İç sesin önemini gösteren eser, kadınların kendiliğini fark etmesinde ve hayatın sorumlu / iradeli bir yürüyüş olduğunu anlamasında kilit açıcı bir fonksiyon üstlenmektedir. Kişisel anlamda amaç, yön ve özgüven kazanmada, bireysel bağımsızlığı elde edip kararların sorumluluğunu almada ve kişisel gereksinimlerin / alanların daha fazla önemsenilmesinde ciddi bir bakış açısı sunan çalışma, varoluşsal anlamda da ufuk açıdır.

Kaynaklar

GILLIGAN, C. (2017). *Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi* (çev. Duygu Dinçer, Fulden Arısan, Merve Elma). İstanbul: Pinhan Yayınları.